

Очинска фигура југословенске књижевности

У свом дневнику 1994. Тишма је записао: „Немци су ми два пута уништили живот – 1941. и 1991. године, јер су разорили земљу у којој сам живео и претворили ме у избеглицу. Сада су они моји једини прави издавачи и моји једини прави читаоци...“

ДРУГИ ПИШУ

Frankfurter Allgemeine

Паул Инџенгај*

Пословно-стамбена зграда у Улици Модене, број 1, јесте безлична, али налази се у живахном делу града, у пешачкој зони са кафићима и ресторанима, близу Дунавског парка, највеће зелене површине у центру Новог Сада. На фасади зграде истакнута је бронзана табла са рељефним портретом који подсећа на папу Јована Павла Другог. На табли пише: „Александар Тишма, писац (1924–2003)“, а испод на енглеском: „Ово је кућа у којој је живео од 1969. до 2003.“

Нови Сад, сат и по војне аутобусом северозападно од Београда, не налази се на популарним туристичким рутама. Заправо, љубитељи европске књижевности, нажалост, о том граду и његовој топографији знају оно што су сазнали од њега, Александра Тишме, који га је поставио у средиште својих пет књига о рату и разарањима у Војводини и тиме га уопште лоцирао на литерарној мапи: од романа *Ујојреба човека, Књига о Бламу, Кайо и Вере* и *завере* до прича у књизи *Школа безбожничкиња*. Као син Србина и мађарске Јеврејке, Тишма је у Новом Саду провео већи део свог живота; не само последње деценије, већ и оне фаталне дане рације из јануара 1942. године, када су колаборационисти нациста, мађарски фашисти, побили више хиљада људи. Због тог масакра знамо како изгледају знаменитости тог српског града: шеталиште, Градска плажа, Штранд. Палата Меркур. Да не заборавимо широки Дунав чији је зимски ледени оков морао да се ломе да би река прогутала тела убијених.

Андреј Тишма, шездесетогодишњи пишчев син, дочекао нас је на вратима. Са њим је била Бора Бабић, која води издавачку кућу „Академска књига“. Андреј Тишма је концептуални уметник, а у последње време се ба-

ви и снимањем музике. Претпрошле године је основао фондацију посвећену сећању на свога оца; у плану је да се установи и књижевна награда која би носила Тишмино име и приликом чије прве доделе би, као чланови жирија, на располагању требало да буду Ђерђ Конрад, Петер Хандке и Илма Ракуса. Од великог издања Тишминих сабраних дела у 26 томова, за које је задужена Бора Бабић, до сада је објављено 16. За његово дело још увек постоји интернационално интересовање јер Тишма је део светске књижевности и спада у велике хроничаре катастрофе европске историје која је у сваком кутку Источне Европе попримала друго лице. „Једном ми је дошао један Холанђанин“, испричао је син, „и показао ми карту Новог Сада на којој су била означена сва места која се помињу у књигама мога оца. Желео је да та места види и живео.“

Путник без пртљага

Седимо у једноставној просторији у којој је Тишма писао. Намештај још одише социјалистичким стилом. Некадашњи пишчев стан данас је подељен. У већем делу живи његова унука су супругом и двоје деце, али овај собичак је задржао карактер Тишмине уметности: он се није много бавио собом, већ је био дистанцирани посматрач који је писао по сећању, као да је историја страшног прошлог века само ехо и као да је аутор, чије је дело у Немачкој постало познато деведесетих, већ одавно престао да пише, јер је по његовом мишљењу све већ било речено. Тако је он, као авет сопственог успеха, путовао Немачком, стварао везе, потписивао књиге, чак писао новинске текстове на немачком (па, и за наш часопис), препуштајући, са пуно поверења, последњу реч редактору.

Југословенска књижевност има бар две очинске фигуре. Једна је Иво Андрић (1882–1975), добитник Нобелове награде који је у књизи „На Дрини ћуприја“ описао четири века дугу епопеју миграција и промена власти. Друга је Александар Тишма. Млађе колеге га се сећају по његовом стоицизму, неконвенционалности и специфичном хумору. Давид Албахари, рођен 1948. године, од младости је био Тишмин читалац, а писац Драган Великић је у једном присећању које је 2003. написао за наш часопис, сведочио како је лако, без пртљага, Тишма путовао светом, очигледно увек убеђен да је прави управо онај пар ципела који му је у том тренутку на ногама.

Па ипак, између високог нивоа Тишмине књижевности и њеног недовољног присуства влада очигледан несклад. Чини се као да људи новог времена имају пречег посла од читања

За његово дело влада светско интересовање: Александар Тишма Фото Б. Лучић

тих узбудљивих, али ипак бруталних књига. Проблем је можда и много свеобухватнији. Нови Сад ће 2021. постати европска престоница културе, али нико из организационог тима није показао интересовање за најпознатијег уметника овог града! – жали се Андреј Тишма. Како је то уопште могуће?

Не постоји одговор на то питање. Ни немачко тржиште више није заинтересовано за Тишму. Оригинално издање на српском језику треба да има 26 томова: јасно је да Немачка са својих осам издања још увек ни из далека није упознала пун обим стваралаштва овог аутора. Од тих осам наслова, оригинални издавач Хансер годишње прода просечно 45 књига. Свих укупно, ако се добро сећам. Од осам цепних издања Тишминих дела која је објавила издавачка кућа ДТВ на располагању је још само један наслов. Нова издања нису у плану.

А остало је још много неоткривеног блага: од Тишминог дневника на скоро хиљаду страна Хансер је објавио само текстове који се односе на период од 1942. до 1951. године, тако да је заиста било велика ствар када је књижевни часопис *Schreibheft* (број 71) пре десет година први пут објавио један подужи извод из каснијег периода Тишминог дневника – од 1994. до 1996. године. Занимљиво да је то био период његовог најзначајнијег успеха у Немачкој, тако да се помоћу дневничких белешки из тог времена може реконструирати како ауторов унутрашњи живот, тако и његова јавна персона.

Чишћење савести

Узмимо за пример оно што је у свој дневник записао 28. јула 1994. године. „Немци су ми два пута уништили живот“, стоји ту, „1941. и 1991. године, јер су разорили земљу у којој сам

живео и претворили ме у избеглицу. Сада су они моји једини прави издавачи и моји једини прави читаоци; сутра ће ми можда доделити и неку награду. А зашто?“

Немци су заиста изузетно прихватили Тишму, нигде у свету неки аутор није двадесет година био толико популаран и слављен у рецензијама. Нажалост, Тишми није уручена награда, коју је „можда“ требало да прими 29. јула 1994. године. Зато је две године касније добио два друга значајна признања: Лајпцишску књижевну награду за европско разумевање као и Аустријску државну награду за европску књижевност. Размотримо поново дневнички запис из јула 1994. године и питање које је ту постављено. „А зашто?“ пита се Тишма. Одговор гласи: „Јер сам им својим књигама помогао да очисте савест. То значи да ми плаћају за то што су ме уништили и за то што их на то подсећам.“ Као што обично и бива код Тишме, иде се и корак даље: „Али то што ми плаћају, а кроз мене и свим жртвама, далеко је мање, јефтиније од онога што су нам одузели.“

Преоштро, исувише озлојеђено? У ауторовој заоставштини је чувало још запаљивог материјала. У питању је један комплетан роман под насловом *Женарник*. За живота, Тишма се није потрудио да га објави, али је Бора Бабић 2010. ту књигу издала у склопу сабраних дела у оригиналном, српском издању. Та књига је поделила читаоце. Једни су сматрали да је изузетно интересантна и читали је као фантазију о сексуалној доминацији у стилу Маркиза де Сада. Други нису хтели ни да пипну тих 260 страница нити да преведе књигу.

Радња књиге *Женарник* одиграва се пре више векова у једном планинском племену које на препад отима младе жене из њихових села и онда их трајно злоставља. У једном специјалном мучењу, кастрирани мушкарац, приповедач, мора да посматра мучења и силовања. „То је најбруталнија књига коју је мој отац икада написао“, каже Андреј Тишма. У сваком случају, толико брутална да осам година након објављивања није преведена нигде осим у Републици Македонији.

Није потребно много мозгања да би се закључило да нам у време покрета *И ја* (Me too) није неопходан још један, југословенски, Маркиз де Сад. Али, шта то уопште значи? Ми смо коректни и нећемо да ризикујемо. Капитални романи и приче овог аутора више се не исплате. То значи да добровољно – из страха или зато што тржиште тако диктира – одустајемо од хетерогене, полифоне, можда чак и контрадикторне шире слике, коју сачињавају књиге сваког значајног писца.

*превела са немачког Емина Перуничих